

Сичова А.О.
кандидат політичних наук,
ст.викладач кафедри історії України
Луганський національний університет ім. Т.Шевченка

Діаспора як потенційний ресурс довіри до України

Україна вже понад рік очолює рейтинги новин як у пересічних європейців (підтримка більш ніж 50 країн світу), так і на засіданнях світових організацій. Проте незважаючи на зростання рівня довіри європейських держав, не можна не помітити її суттєвого зменшення з боку представників Євросоюзу (через конфліктність щодо обрання голови Антикорупційного комітету, нового податкового кодексу). Більшість українців з різних соціальних страт розуміють, що вагомий позитивний репутаційний капітал України в світі, який досягається шляхом зростання так званої «атракції» країни (attraction) та переконування (persuasion), сьогодні є важливішим за території та доступ до сировини, котрі традиційно здобувалися військовими та економічними засобами [6, с. 59].

При розробці відповідної стратегії, слід зважати на той факт, що в основі сучасного світу окрім держав, які взаємодіють між собою і одночасно постають основними центрами тяжіння, присутні інші учасники системи міжнародних відносин, котрі здійснюють суттєвий вплив на розвиток світових процесів. До останніх, зокрема, відносяться діаспори. Сам термін використовується для позначення надзвичайно широкого кола різнорідних явищ. Зупинимося на деяких. Приміром, відповідно до дефініції, запропонованої В. Конором, «діаспора – це та частина народу, яка проживає поза батьківщиною». М. Дж. Есман визначає діаспору як «етнічну меншість, що виникла унаслідок міграції та зберігає зв'язок з країною свого походження», а Дж. Розенау називає їх «акторами поза суверенітетом» [8, с.223].

Підхід до діаспори як до важливого зовнішньополітичного партнера набуває ваги в міжнародній практиці сучасних держав, котрі прагнуть соціалізуватися через транскордонні мережі. Нашому вітчизняному політикуму також не завадило б рахуватися з діаспорним потенціалом. Тому метою дослідження є

аналіз діаспори не лише як форми і механізму існування історично сформованих співтовариств, але й як політичного інструменту, що володіє економічним, соціокультурним і суспільним ресурсами.

Розвиток такого феномена, як транснаціональні мережі, зовсім по-іншому змусив поглянути на роль і місце діаспор у системі міжнародних відносин. Використовуючи особисті й професійні контакти для збереження зв'язків з історичною батьківщиною, члени діаспори мають змогу «проживання» відразу в декількох культурах, сприяючи висуванню на перший план єдиних соціально-етнічних утворень, так званих «транснаціональних просторів». Зазначені структури зберігають стійкі відносини як із приймаючою країною, так і з країною походження, й супроводжуються масовими переміщеннями людських, інформаційних, економічних та інших ресурсів. Принцип «подвійної лояльності» дозволяє діаспорі будувати конструктивний і взаємовигідний діалог відразу з декількома державами, розширює маневреність для культурної й політичної діяльності представників своєї країни.

Діаспоральні мережі можуть стати ключовими акторами у конвергенції загальних норм довіри для підтримки процесів регіональної й міжнародної інтеграції. Вони також здатні впливати на легітимацію відповідних законів, тиснучи на цільових партнерів (наприклад, вдавання до фактору «мобілізації сорому», коли поведінка урядів виноситься на міжнародний публічний огляд). Використовуючи подібну поведінкову стратегію, діаспори в змозі домогтися кардинальної зміни образу держави, її позитивного сприйняття іншими суб'єктами-країнами. Такий вплив з боку недержавних партнерів пояснюється їх природою, оскільки останні виступають у якості альтернативних неофіційних джерел інформації. Тобто діаспора – це модель мезорівневої структури, побудованої на «слабких» міжособистісних зв'язках, співпраця з якою може привести до підвищення рівня довіри як до української влади, так і до України в цілому.

За межами нашої країни, за різними оцінками, проживає більше 20 млн. українців. Фактично українська діаспора становить третину нинішнього

населення України. Виходячи із розуміння статусу діаспори як відносно самостійного медіатора, автор пропонує виокремити наступні потенційні напрямки взаємодії:

- культурний обмін. Унаслідок часткового взаємопроникнення культур діаспора стає носієм унікальної системи цінностей, спроможний запропонувати стратегію «органічного запозичення» європейських практик (законодавчих, громадянських ініціатив тощо) для власне українського простору;

- лобіювання національних інтересів країни походження. Яскравим прикладом можуть слугувати численні організації, що працюють на зміцнення солідарності євреїв. Серед найвпливовіших слід назвати: 1) World Jewish Restitution Organisation, яка змусила швейцарські банки виплатити євреям, пограбованим в роки другої світової війни, їх добро та відшкодувати втрати; 2) United Jewish Appeal займається філантропічною діяльністю і виділяє щорічно понад \$700 мільйонів на підтримку різних справ євреїв у світі. На всіх етапах свого входження до ЄС країни-кандидати також активно залучали свої діаспори. Так, у 2003 р. відбулася спільна конференція Парламенту Польщі та польських громад зарубіжжя під назвою «Конференція Полонії з країн Європейського Союзу», на якій маршалек Сенату Л. Пастусяк визначив велику роль польської діаспори на шляху входження країни до ЄС [2]. Щодо наших досягнень, то варто згадати впровадження санкцій урядом Канади відносно РФ у лютому 2014 р. саме з подачі українських організацій, а також численні мітинги і демонстрації на захист політв'язнів (Н.Савченко, О.Сенцов) перед російськими посольствами.

- «перезавантаження» економіки. Наразі інвестиційна привабливість української економіки зведена до нуля через військову агресію, зношеність інфраструктури, корупцію на всіх рівнях влади, низький рівень довіри до правозахисної системи. Для багатьох держав пріоритетним напрямком стосовно поліпшення економічного стану є грошові вливання від діаспори. При цьому популяризується наступна теза: гуманітарна програма допомоги країнам свого походження, непідкріплена діловою складовою, не є ефективною та успішною.

Наприклад, Ізраїль, починаючи з 1951 р., через діаспорні облігації залучив більше \$32 млрд. від єврейських громад у США й Канаді для фінансування інфраструктурних проєктів, у тому числі охорони здоров'я та освіти. Використання Україною зазначеного досвіду вимагає затвердження відповідних законодавчих актів, спрямованих на покращення інвестиційного клімату, змін до системи оподаткування та візового режиму, митних правил та ін. На жаль, сьогодні ми можемо говорити тільки про епізодичне переміщення грошових ресурсів з боку українських заробітчан, котрі інвестують їх у власне виживання, а не в економіку країни. До того ж український уряд зменшив фінансування культурно-суспільних заходів діаспори, що створює перешкоди для трансляції позиції України за кордоном. Показовий у даному контексті принцип Ізраїлю, де кожний єврей є частиною однієї країни, поза залежністю від того, де він проживає.

- експертно-наукові ресурси. Відомо, що тенденції збільшення чисельності «мозкових центрів» на Заході сприяють розвитку наукової думки поза академічними колами, розширюючи межі персональних зв'язків і призводячи до появи довірчих відносин. Дослідників розглядають як посередницьку ланку, що сприяє поліпшенню зовнішньої політики країни. Чимало держав вже активно використовують зазначену практику. Згадаймо, спільні американо-ізраїльські наукові фонди (The U.S. BSF, BARD, AIPAC), у Нігерії створено Базу даних професійних людських ресурсів, у Гані – Банк навиків, африканський Форум розвитку має Африканську експертну базу даних діаспори, Болгарія – Кваліфікації за кордоном, Азербайджан – Ресурси і інтелектуальну галузь [2]. Спробуємо типологізувати форми взаємодії з представниками діаспори у сфері освіти і науки:

- організація державних і приватних структур задля співпраці з інтелектуальною діаспорою. У Китаї, наприклад, для цього завдання створені спеціальні інститути: Міністерство зовнішньої торгівлі та економічної кооперації (контролює роботу із закордонними трудовими ресурсами, особливо в країнах Південно-Східної Азії, де розташована

значна кількість китайської робочої сили); Бюро контролю в'їзду-виїзду при Міністерстві громадської безпеки (оцінює кваліфікацію китайських мігрантів); Міністерство освіти (працює зі студентами і молодими вченими, котрі виїжджають за кордон на стажування). Одним з головних центрів діаспорного моніторингу слугує Китайська Академія Соціальних Наук, розташована в Пекіні [9]. Вона регулярно публікує статті з аналізом діаспорної політики, у тому числі аналітичні довідки і статистичні збірники. Існують численні асоціації представників китайської діаспори (Китайська Науково-Технічна Асоціація, що включає більше десятка регіональних або галузевих відділень у 27 штатах США). Стосовно українських інтелектуальних кіл, то варто згадати Інститут українських досліджень в Канаді та при Гарвардському університеті, Всесвітній конгрес українців. Також набуває широкого загалу формування культурно-просвітницьких спільнот на кшталт British Council чи Goethe Institut.

- короткострокові візити - найпростіший спосіб налагодження контактів з метою обміну академічним досвідом, проведення тренінгів, передачі ноу-хау тощо. Силами Програми розвитку ООН (ПРООН) проводився проект «Передача знань через співвітчизників за кордоном» (ТОКТЕН), націлений на роботу представників діаспори на батьківщині як добровільних консультантів [5]. Особливо активним учасником проекту була Індія. Українські вчені також починають приєднуватися до участі у міжнародних наукових проектах, зокрема «Горизонт-2020», космічні програми тощо.
- спільні дослідження також є достатньо розповсюдженою формою становлення інтерперсональної довіри. Наприклад, в Індії існує Програма проектів співробітництва з ученими й технологами індійського походження за кордоном (CP-STI), у Польщі діє аналогічна програма WELCOME. Ще одним видом взаємодії з науковою діаспорою постає запровадження спеціальних професорських посад. Ці програми покликані

стимулювати фахівців у стратегічно важливих для країни галузях до повернення й науково-педагогічної роботи на батьківщині. Найбільш впливова програма такого роду розпочата в Китаї. Учені отримують призначення спеціальним професором на строк в один або три роки [7, с.31].

- коректування медіа-політики - здатність «просувати» політично корисну інформацію для формування відповідних когнітивних уявлень у громадян приймаючої країни. Мова йде про практику вбудовування діаспорної інфраструктури в комунікаційні мережі «чужої» держави як національної корпорації («Global Chinese», BBC). Серед відомих журналістів, продюсерів і телеведучих, які могли б вплинути на висвітлення подій в Україні, на жаль, мало наших співвітчизників. Практично всі статті про поточну українську ситуацію в головних друкованих виданнях США написані американцями неукраїнського походження. Виключенням є блог професора О. Мотиля на сайті World Affairs, який навряд чи можна порівняти з публікаціями в New York Times або Wall Street Journal [1]. Нещодавно українська влада анонсувала створення власних закордонних ЗМІ, проте ефективність їх боротьби проти російської пропаганди залишається мізерною. Натомість у Франції активісти ініціативи «Євромайдан Бордоіль» домоглися скасування показу російського фільму «Крим. Шлях на Батьківщину» про анексію півострова, що є свідченням впливовості української діаспори.

- залучення до держструктур приймаючої країни. Історично вищим досягненням американця українського походження на політичній арені стала посада радника з питань національностей при президенті Д. Форді, яку багато років тому зайняв М. Куропас, а також голова комітету зі справ науки Дж. Кістяковського. Але й дотепер вихідці з України не обиралися губернаторами штатів, конгресменами чи сенаторами. Цю ситуацію можна зрівняти з досягненнями інших етнічних груп за останнє десятиліття. Експертами відзначається значне збільшення числа американців латиноамериканського та азійського походження на високих політичних посадах і серед керівництва

провідних ЗМІ. Проте політичними успіхами вирізняється українська діаспора в Угорщині, де 24 січня 1999 р. уперше був створений Державний орган самоврядування українців.

Тож, діаспора володіє вагомим потенціалом стосовно поліпшення рейтингу та підвищення рівня довіри до України на міжнародній арені, однак ситуація ускладнюється тим, що замість курсу на вибудовування партнерських відносин з недержавними мережними структурами, офіційна влада найчастіше ставитися до них як до аномалії, або як до «незручних» конкурентів. На відміну від більшості країн світу, у нашій державі немає усвідомлення важливості співпраці з діаспорою у справі цілісного реформування системи. Зроблені лише формально-декларативні речі. Так, у 2009 р. відбулися перші парламентські слухання на тему перспектив закордонного українства, була схвалена програма дій, визначено правовий статус закордонного українця. При Кабміні створено консультативно-дорадчі органи, у дипломатичних установах понад 30 країн світу діють ради громадських організацій. Проте суттєвих змін поки що не спостерігаємо. Натомість можемо вести мову про наступні проблеми у полі «влада-діаспора»:

- розчарованість української діаспори недієздатністю та корупційністю вітчизняної влади, що породжує відповідний дефіцит довіри. Ще в 2004 р. Л. Кучма зі своєю політикою багатовекторності втратив можливість лобювання інтересів України при владних структурах США й Канади.

- необхідність «омолодження» української діаспори, яка має сприяти адекватності реагування (включаючи методи і засоби) як на зовнішньо-, так і на внутрішньополітичні виклики (наприклад, Н.Панченко «Євромайдан Варшава», О.Мартинець «Українська ініціатива у Чехії», Д. Крибабич «Українське студентство Канади», С. Довгоп «Фонд українців Нідерландів» та ін.). Розширення кола учасників публічного обговорення політики, формування своєрідного аналітичного багатоголосся й переорієнтація від політичних технологів до аналітиків-конструктивістів, впливатиме на вироблення різних напрямів державної політики;

- запровадження посади спеціального вповноваженого (урядового або президентського) по зв'язках з діаспорою;

- формування ефективної моделі співробітництва. На сьогоднішній день відносини між діаспорою та батьківщиною можна охарактеризувати як гармонійні: діаспора не допомагає вирішувати проблеми держави, а держава не бачить проблем діаспори. Для реалізації розвитку стратегії співпраці держави варто вдатися до різноманітного інструментарію, а саме [2]: 1) запровадження урядових програм (Сальвадор, Колумбія, Аргентина, Естонія та ін.); 2) діяльність спеціальних урядових структур (Бразилія, Туреччина, Вірменія та ін.); 3) організація подій для діаспори (Боснійський Конгрес діаспори, Конференція з питань міграції та розвитку у Китаї, Африканський Самміт Інтелектуалів у Сенегалі та ін.).

Таким чином, діаспора повинна розглядатися не просто як частина народу, що проживає за межами сучасної України, що має з ним спільне культурне та історичне коріння, але насамперед як транснаціональна мережа, яка містить величезний суспільно-політичний і економічний потенціал. Вона сприяє виникненню синергічних відносин між владними структурами і громадськістю, поглиблюючи резерви для становлення довірчих відносин. Саме діаспора шляхом залучення персональних зв'язків уможливорює ефективне вирішення дилеми колективних дій за допомогою горизонтальної соціальної самоорганізації, забезпечуючи підтримку існуючого політичного режиму за кордоном через формування своєї транснаціональної солідарності.

Список літератури:

1. Кек М., Сиккин К. Транснациональные пропагандистские сети в международной и региональной политике / М. Кек, К. Сиккин. – [Електронний ресурс] Режим доступа:

<http://library.ua/m/articles/view/>

2. Ключковська І. Держава-діаспора: світові та українські реалії / І. Ключковська. – [Електронний ресурс] Режим доступу:

<http://miok.lviv.ua/?p=376>

3. Кочетков В., Калинин В. Национальные диаспоры в транснациональном пространстве / В. Кочетков, В. Калинин // Вестник Московского университета. Сер.18. Социология и политология. – 2009. - №1. – С. 35-47.

4. Симворян А. Аналитическое сообщество диаспоры как потенциал государства: международный опыт / А. Симворян. – [Электронный ресурс] Режим доступа:

http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=12488

5. Internationalization of R&D and Global Nature of Innovation: Emerging Trends in India // Asia Research Institute Working Paper Series No. 123. [Электронный ресурс]: http://www.ari.nus.edu.sg/docs/wps/wps09_123.pdf.

6. Gilboa E. Searching for a Theory of Public Diplomacy / Ethuan Gilboa // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 2008. – № 616. - P. 55-77.

7. Guochu Zhang. Migration Of Highly Skilled Chinese To Europe: Trends & Perspectives // International Migration. 2003. Vol. 41 (3). – P. 29-37.

8. Zaharna R.S. From Propaganda to Public Diplomacy in the Information Age / R.S. Zaharna // War, Media, and Propaganda: A Global Perspective / Yahya R. Kamalipour and Nancy Snow. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2004. – 360 p.

9. Zweig D., Rosen S. How China trained a new generation abroad. [Электронный ресурс] 22 May 2003: <http://www.scidev.net/en/features/howchina-trained-a-new-generation-abroad.html>.